

Кириченко В.В. Ситуативна зміна суб'єктної активності особистості / В.В. Кириченко // Успішність особистості: потенціал та обмеження / За ред. М.Л.Смульсон, Л.М.Зінченко. – К.: «Клякса», 2010. – С.151-154.

*Кириченко В.В.,
Житомирський державний університету імені Івана Франка*

СИТУАТИВНА ЗМІНА СУБ'ЄКТНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Особистість перебуває у тісній взаємодії з оточуючим середовищем, який визначає різні аспекти особистісного, соціального та ціннісного розвитку. Ми можемо бути пасивними об'єктами впливу інших – проте і ця особистісна позиція не є статичною. Аналіз суб'єктної активності особистості вимагає чіткого методологічного аналізу психологічних категорій, що використовуються для вивчення особистості. Ця процедура необхідна для чіткого окреслення та вивчення джерел активності, що необхідно зробити для того, щоб визначити: у яких випадках починається активність особистості як суб'єкта діяльності. Досить спірним є питання про суб'єктність як особистісну характеристику. За визначенням С.Л.Рубінштейна наявність ознак суб'єктності у особистості визначає її здатність до власної причинності. Відповідно чого ним визначено два способи існування людини у світі: ситуативний та рефлексивний [4; 315]. Особистість має ознаки суб'єктності у тому разі, якщо змістові характеристики індивіда, за положенням З.С.Карпенко, детермінують утворення, що визначають її діяльність та регуляцію відношень (ставлень) до світу, що знаходять смислове вираження у категорії диспозиції [1;65].

Невизначеним є на нашу думку питання про те, у якій ситуації ми говоримо про активність як ознаку суб'єктності і про активність, що має інше походження. Діалектика взаємодії людини зі світом унеможливорює «безактивність» як певний стан особистості. Від народження дитина, що включена у систему соціальних зв'язків, взаємодіє зі світом виражаючи певну форму активності у русі, поведінці, діяльності, ставленні до дійсності тощо. Якщо на методологічному рівні проаналізувати категорії: індивіда, особистості та суб'єктності ми зможемо виділити апріорно закладені у їх межах джерела людської активності. За визначенням А.Г.Асмолова індивід – це людська істота, представник *Homo sapiens*, продукт онтогенетичного та філогенетичного розвитку. У межах цієї категорії людина розглядається як біологічна істота наділена індивідуальними рисами, ознаками вищої нервової діяльності, прямоходінням та другою сигнальною системою. Це визначає, що у процесі соціалізації індивід може набути ознак особистості, що у нормальних умовах розвитку і відбувається. Особистість – це індивід як активний суб'єкт соціальних відносин

та цілеспрямованої активності у системі соціальних зв'язків. На особистісному рівні активність має певну мету, якщо конкретніше – метою активності особистості на рівні соціальних зв'язків є збереження власної соціальної рівноваги. Розвиток особистості на певному етапі призводить до того, що людина починає відчувати та сприймати себе як *causa sui*, тобто джерелом власної активності, творцем себе. За А.В.Петровським це є початком розвитку суб'єктності як індивідуальної характеристики. На цьому рівні активність поведінки зумовлюється внутрішніми диспозиціями особистості, що на певному етапі розвитку стають нашими суб'єктними цінностями [3;8]. Категоріальний аналіз дав змогу розмежувати природу активності на рівні індивіда, особистості та особистості наділеної ознаками суб'єктності.

А.В.Петровський у описі категорії суб'єктності використовує поняття надситуативної активності, яка притаманна особистості наділеної ознаками суб'єктності. Це здатність особистості діяти поза ситуацією тобто продукувати поведінку, яка є надлишковою для розв'язання ситуації певного рівня, або поведінку всупереч ситуації. Яскравим прикладом суб'єктної поведінки є творча активність особистості. Достатні ресурси для дослідження суб'єктності як особистісної ознаки має суб'єктно-ціннісний аналіз О.Л.Музики. На основі факторної моделі ціннісної свідомості ним було виділено три групи ціннісних утворень: суб'єктні, моральнісні, діяльнісні цінності взаємопов'язане існування яких свідчить про рівень розвитку особистості. Появою суб'єктних цінностей можна пояснити і діагностувати діяльність особистості як суб'єкта власної активності. За положенням суб'єктно-ціннісного аналізу *«суб'єктні цінності – це внутрішні інтенції людини, які співвідносяться з глибинними потребами людини, окреслюючи моральнісні і діяльнісні рамки, в яких задоволення цих потреб не загрожує цілісності її ціннісної свідомості»* [2; 55]. Соціальний аспект розвитку особистості передбачає накопичення у свідомості людини смислових утворень, які виконують функцію «конструктора» основних ознак, суттєвих характеристик певної частини соціальної реальності. У ході соціалізації та набуття індивідом соціальних рис відбувається окреслення зони її суб'єктної активності, тобто тієї частини соціально-психологічної реальності, діяльність у якій є значимою для індивіда і знаходить своє відображення у формуванні певної групи ціннісно-смислових утворень свідомості. Використовуючи методологію суб'єктно-ціннісного аналізу ми аналізуємо не поведінку яка може бути мінливою і своєрідною а свідомість, яка є продуктом людської активності.

У дослідженні диференційованості ціннісної свідомості студентів-випускників, що ми проводили на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка у 2007 році ми виявили, що однією з причин існування диференційованості як певного способу

організації цінностей є різна значимість цінностей не лише у загальній ієрархії, але й у різних життєвих ситуаціях які ми згодом позначили як зони суб'єктної активності, особистісної активності та соціального середовища не представленого у ціннісно-смысловому полі людини.

Нами було визначено, що для «реконструкції» соціально-значимої ситуації у якій індивід реалізує свою суб'єктну активність він використовує досить широкий спектр ціннісних утворень – тому сприйняття цієї ситуації є більш когнітивно складним порівняно з іншими. Це є ресурсом для реалізації надситуативної активності (*Наприклад вміння проводити тренінги, вміння допомагати людям, проводити дослідження*). У інших ситуаціях у яких людина продукує власну активність як суб'єкт соціальних відносин вона не виходить за рамки соціальних норм, тому спектр ціннісних утворень для аналізу таких ситуацій порівняно менший, а їх зміст не виходить за межі визначених ситуацією (*доброта, щедрість, ввічливість тощо*).

Більшість ситуацій, у яких відбувається взаємодія індивіда зі світом, є соціально-обумовленим, тобто передбачають жорстку декларовану схему поведінки людини. Порухення цих норм викликає суспільний супротив на різних рівнях соціальної організації (суспільний осуд, покарання, позбавлення прав). Чітке дотримання умов ситуації викликає суспільне схвалення. Ці процеси є закономірними, оскільки, дозволяють зберегти внутрішню стабільність суспільства. За логікою вихід за межі ситуації є порушенням її суспільно обумовлених умов тому, очевидно, має викликати нормативний тиск на суб'єкта. Однак суспільство у межах ситуацій різного виду має внутрішні ресурси для здійснення регламентованої надситуативної активності.

Ми дійшли загального висновку, що цінності є якісним показником для аналізу та дослідження активності особистості. У розмаїтті соціальних ситуацій у яких людина контактує з зовнішнім середовищем вона може виступати як суб'єкт власної активності та проявляти надситуативну активність, особистісним ресурсом якої є суб'єктні цінності, або взаємодіяти на рівні дотримання групових норм та правил ресурсом яких є утворення у свідомості декларованих цінностей.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Карпенко З.С. Аксіопсихологія особистості – К.: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. – 216с.
2. Музика О.Л. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження ціннісної свідомості / Проблеми суспільних трансформацій України в умовах транзитивного

розвитку: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної психології. – Житомир, 2004 – С 114-123.

3. Петровский А.В. Личность в психологии: парадигма субъектности. – Ростов-на-Дону.: Феникс, 1996. – 512с.
4. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. М.: «Педагогика», 1973. – 379 с.